

Date: 23rd May-2026

O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK HOLATI

Abdurashidova Aziza Abdumajitovna

Samarqand viloyati Oqdaryo tumani 56-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smir yoshdagi o'quvchilarning psixologik holati, ularning shaxsiy rivojlanishi, hissiy kechinmalari, o'zini anglash jarayoni va ijtimoiy muhit bilan munosabati tahlil qilinadi. O'smirlik davri bolaning bolalikdan kattalik sari o'tish bosqichi bo'lib, bu davrda o'quvchida mustaqillikka intilish, o'z fikrini himoya qilish, tengdoshlar orasida o'z o'rnini topish, hissiy beqarorlik va o'ziga nisbatan baho shakllanishi kuchayadi. Maqolada maktab, oila va pedagogik muhitning o'smir psixologiyasiga ta'siri, o'quvchilarda uchraydigan ruhiy zo'riqishlar hamda ularni qo'llab-quvvatlash yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, psixologik holat, o'quvchi shaxsi, hissiy rivojlanish, maktab muhiti, oila, tengdoshlar, stress, pedagogik yondashuv, tarbiya.

Kirish

Inson hayotidagi har bir yosh davri o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega. Shular ichida o'smirlik davri eng murakkab, nozik va e'tibor talab qiladigan bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bola asta-sekin bolalikdagi bevosita qaramlikdan chiqib, mustaqil fikrlashga, o'z qarashlarini shakllantirishga va kattalar bilan teng munosabat o'rnatishga intiladi. Shu sababli o'smir yoshdagi o'quvchilar bilan ishlashda faqat dars o'zlashtirish natijalariga emas, balki ularning ichki kechinmalari, kayfiyati, muloqotga munosabati va o'zini tutishdagi o'zgarishlarga ham e'tibor qaratish zarur.

O'smirlik davri odatda 11–15 yosh oralig'ida yaqqol namoyon bo'ladi. Bu davrda o'quvchining jismoniy o'sishi tezlashadi, ruhiy holatida o'zgaruvchanlik kuzatiladi, qiziqishlari kengayadi, tengdoshlar fikri muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi. Bola o'zini kattalardek his qilishni xohlaydi, lekin hayotiy tajribasi hali yetarli bo'lmagani sababli ko'pincha qarama-qarshi holatlarga duch keladi. Ana shu ichki ziddiyatlar uning psixologik holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Psixolog olimlar o'smirlik davrini shaxsning "o'zini anglash" bosqichi sifatida izohlaydilar. Bu davrda o'quvchi "Men kimman?", "Meni boshqalar qanday qabul qiladi?", "Men nimaga qodirman?", "Kelajakda kim bo'laman?" kabi savollarga ichki javob izlay boshlaydi [1, 142-b]. Mazkur jarayon tabiiy bo'lsa-da, u doimo silliq kechmaydi. Oila, maktab, do'stlar va ijtimoiy muhitdagi munosabatlar o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytirishi yoki aksincha, ruhiy bosimni orttirishi mumkin.

O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari

O'smir yoshdagi o'quvchilar psixologiyasida eng ko'p uchraydigan holatlardan biri hissiy beqarorlikdir. Ular ba'zan quvnoq, faol va tashabbuskor bo'lsa, ba'zan sababsiz xafa, tortinchoq yoki jahldor ko'rinishi mumkin. Bu holatni faqat "injiqlik" yoki "tarbiyasizlik" deb baholash to'g'ri emas. Chunki o'smirlikda organizmda biologik, ruhiy

Date: 23rd May-2026

va ijtimoiy o'zgarishlar bir vaqtda kechadi. Natijada o'quvchining kayfiyati tez-tez o'zgarishi, tanqidni og'ir qabul qilishi yoki kichik muvaffaqiyatsizlikni katta muammo sifatida his qilishi mumkin.

Bu davrda o'quvchilar o'z shaxsiga nisbatan sezgir bo'lib qoladilar. Ular tashqi ko'rinishi, kiyimi, nutqi, bilim darajasi, sinfdoshlar orasidagi mavqeyi haqida ko'p o'ylaydi. Ba'zan o'zini boshqalar bilan solishtirish kuchayadi. Agar o'quvchi doim tanqid qilinsa yoki uning harakati mensilmasa, unda o'ziga ishonchsizlik paydo bo'lishi mumkin. Aksincha, vaqtida berilgan rag'bat, ishonch va samimiy maslahat uning ichki tayanchini mustahkamlaydi.

L.S. Vigotskiy shaxs rivojlanishida ijtimoiy muhit va muloqotning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, bolaning psixik rivojlanishi atrofda odamlar bilan munosabat jarayonida shakllanadi [2, 89-b]. Bu fikr o'smirlik davri uchun ham juda muhim. Chunki o'smir o'zini aynan boshqalar bilan munosabatda anglaydi. O'qituvchi, ota-ona va tengdoshlarning unga bo'lgan munosabati uning o'ziga bergan bahosiga ta'sir qiladi.

Oila va maktab muhitining ta'siri

O'smir yoshdagi o'quvchining psixologik holatiga eng kuchli ta'sir ko'rsatadigan omillardan biri oilaviy muhitdir. Oilada samimiy suhbat, ishonch, mehr va tartib mavjud bo'lsa, o'smir o'zini xavfsiz his qiladi. Bunday bola maktabdagi qiyinchiliklarni ham nisbatan yengilroq qabul qiladi. Agar oilada doimiy janjal, befarqlik, haddan tashqari qattiqqo'llik yoki nazoratsizlik bo'lsa, bu holat o'quvchining ruhiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ota-onalar o'smir bilan munosabatda ikki holatdan ehtiyot bo'lishlari kerak. Birinchisi — haddan tashqari bosim. Bunda bola har bir harakati uchun tanqid qilinadi, mustaqil fikr bildirishga imkon topolmaydi. Ikkinchisi — butunlay nazoratsizlik. Bunda bola o'z muammolari bilan yolg'iz qoladi va tashqi salbiy ta'sirlarga tez berilishi mumkin. Eng to'g'ri yo'l — mehr, tartib va ishonch uyg'unligiga asoslangan tarbiyaviy yondashuvdir.

Maktab muhiti ham o'smir psixologiyasida muhim o'rin tutadi. O'quvchi maktabda o'z bilimini, qobiliyatini, muloqot madaniyatini namoyon qiladi. O'qituvchi tomonidan adolatli munosabat, tushuntirish, rag'batlantirish va individual yondashuv mavjud bo'lsa, o'quvchi darsga nisbatan ijobiy munosabatda bo'ladi. Aksincha, doimiy kamsitish, sinf oldida uyaltirish yoki faqat xatoni ko'rsatish o'smirda norozilik, tortinchoqlik yoki qarshilik kayfiyatini kuchaytiradi.

Tengdoshlar bilan munosabat va o'zini anglash

O'smirlik davrida tengdoshlar bilan munosabat alohida ahamiyatga ega bo'ladi. O'quvchi uchun do'stlari fikri ba'zan kattalar fikridan ham muhimroq bo'lib ko'rinadi. U sinfdoshlar orasida qabul qilinishni, hurmatga ega bo'lishni, o'z o'rnini topishni xohlaydi. Agar o'quvchi guruhga qo'shila olmasa yoki doimiy masxara qilinsa, unda yolg'izlik, xavotir va o'ziga ishonchsizlik kuchayishi mumkin.

Date: 23rd May-2026

Shu bois maktabda sog'lom psixologik muhit yaratish juda muhim. Sinfda o'quvchilar bir-birini hurmat qilishi, masxara, tahqirlash, laqab qo'yish, ajratish kabi holatlarga yo'l qo'yilmasligi kerak. Ayniqsa o'smir yoshdagi bolalar boshqalarning munosabatini juda sezgir qabul qiladi. Oddiy hazil sifatida aytilgan gap ham ayrim o'quvchilarga og'ir ta'sir qilishi mumkin.

O'smir o'zini anglash jarayonida ko'pincha tajriba qiladi: kiyinish uslubi, gapirish tarzi, qiziqishlari, do'stlar tanlovi o'zgarishi mumkin. Kattalar bu jarayonni doim ham salbiy qabul qilmasligi kerak. Muhimi, o'quvchi xavfli yo'lga kirib ketmasligi, zararli odatlarga berilmasligi va o'ziga nisbatan salbiy munosabat shakllantirmasligidir. Buning uchun unga buyruq emas, tushuntirish; qo'rqitish emas, ishonch; bosim emas, yo'l-yo'riq kerak bo'ladi.

O'smirlarda stress va xavotir holatlari

Bugungi kunda o'smir yoshdagi o'quvchilarda stress va xavotir holatlari ko'proq uchramoqda. Bunga dars yuklamasi, baho olish bosimi, ota-onaning yuqori talabi, tengdoshlar bilan ziddiyat, ijtimoiy tarmoqlar ta'siri, o'zini boshqalar bilan solishtirish va kelajak haqida noaniqlik sabab bo'lishi mumkin. Ba'zan o'quvchi tashqi tomondan oddiy ko'rinsa ham, ichida kuchli xavotir yoki ruhiy charchoqni boshdan kechirayotgan bo'lishi mumkin.

Stressning belgilariga kayfiyatning tez o'zgarishi, darsga qiziqishning pasayishi, yolg'iz qolishga intilish, jahldorlik, uyqu buzilishi, ishtahaning o'zgarishi, tez-tez bosh og'rishi, o'zini past baholash kabi holatlar kiradi. Albatta, bu belgilar har doim ham jiddiy psixologik muammo degani emas, lekin ular muntazam davom etsa, o'qituvchi va otalar befarq bo'lmasligi kerak.

O'smirlarga yordam berishning eng oddiy yo'li — uni tinglashdir. Ko'pincha o'quvchi tayyor nasihatdan ko'ra, uni tushunadigan insonni izlaydi. "Nega bunday qilding?" degan savoldan ko'ra, "Seni nima bezovta qilyapti?", "Bu vaziyatda o'zingni qanday his qilding?", "Men senga qanday yordam bera olaman?" kabi savollar samimiy muloqotga yo'l ochadi.

Pedagogik yondashuv va qo'llab-quvvatlash yo'llari

O'smir yoshdagi o'quvchilar bilan ishlashda pedagogdan sabr, kuzatuvchanlik va nozik psixologik yondashuv talab etiladi. Har bir o'quvchi bir xil emas: biri ochiq va faol, boshqasi tortinchoq, yana biri hissiyotini tajovuzkorlik orqali bildirishi mumkin. O'qituvchi bunday farqlarni hisobga olib, har bir bolaning ichki imkoniyatini ko'ra olishi lozim.

Dars jarayonida o'smirlarning fikrini eshitish, ularga tanlov imkonini berish, guruhli ishlarga jalb qilish, ijobiy baholash va ishonch bildirish yaxshi natija beradi. O'quvchi o'zini kerakli, qadrlil va foydali his qilsa, uning darsga va maktabga munosabati ijobiylashadi. Ayniqsa kichik muvaffaqiyatlarni ham e'tirof etish o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Maktab psixologi, sinf rahbari, fan o'qituvchilari va ota-onalar hamkorligi ham muhim. Agar o'quvchida keskin o'zgarishlar sezilsa, uni jazolashdan oldin sababini

Date: 23rd May-2026

o'rganish kerak. Ba'zan intizomsizlik ortida oilaviy muammo, ruhiy zo'riqish, tengdoshlar bosimi yoki o'ziga ishonchsizlik yotgan bo'lishi mumkin. Sabab aniqlanmasa, berilgan tarbiyaviy chora kutilgan natijani bermaydi.

Tahlil

O'smir yoshdagi o'quvchilarning psixologik holatini tahlil qilganda, eng avvalo bu davrni "muammo davri" sifatida emas, "rivojlanish davri" sifatida ko'rish kerak. O'smirning kayfiyati o'zgarishi, mustaqillikka intilishi, kattalar bilan bahslashishi yoki tengdoshlar fikriga ko'proq e'tibor berishi tabiiy jarayon hisoblanadi. Biroq shu tabiiy jarayon to'g'ri yo'naltirilmasa, ichki ziddiyatlar kuchayishi mumkin.

Mening fikrimcha, o'smir bilan ishlashda eng muhim omil — hurmatli muloqotdir. O'quvchi o'zini tinglangan va tushunilgan his qilsa, u kattalar maslahatini osonroq qabul qiladi. Aksincha, doimiy buyruq, taqqoslash va tanqid o'smirda ichki qarshilikni kuchaytiradi. Shuning uchun pedagogik jarayonda nazorat bilan birga ishonch, talabchanlik bilan birga mehr, tanqid bilan birga rag'bat ham bo'lishi zarur.

O'smirlik davrida berilgan tarbiya va psixologik qo'llab-quvvatlash bolaning kelajakdagi shaxsiy barqarorligiga ta'sir qiladi. Maktab bu jarayonda faqat bilim beruvchi maskan emas, balki o'quvchining o'zini anglaydigan, ijtimoiylashadigan va hayotiy ko'nikmalarni egallaydigan muhitidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'smir yoshdagi o'quvchilarning psixologik holati murakkab, o'zgaruvchan va e'tibor talab qiladigan jarayondir. Bu davrda o'quvchilarda mustaqillikka intilish, o'zini anglash, tengdoshlar orasida o'z o'rnini topish, hissiy sezgirlik va kelajakka nisbatan qiziqish kuchayadi. Shu sababli ularni tushunish, tinglash va to'g'ri yo'naltirish pedagog hamda ota-onalarning muhim vazifasidir.

O'smirlarning sog'lom psixologik rivojlanishi uchun oilada samimiy munosabat, maktabda adolatli va qo'llab-quvvatlovchi muhit, tengdoshlar orasida hurmatli muloqot zarur. O'qituvchi o'quvchining faqat bahosiga emas, balki ruhiy holati, qiziqishi, muloqoti va xatti-harakatidagi o'zgarishlarga ham e'tibor qaratishi kerak.

Umuman olganda, o'smir yoshdagi o'quvchilarga mehr, ishonch, sabr va individual yondashuv asosida munosabatda bo'lish ularning shaxs sifatida sog'lom shakllanishiga, o'ziga ishonchi ortishiga va jamiyatda faol, mas'uliyatli inson bo'lib ulg'ayishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. — Москва: Просвещение, 1968. — 464 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. — Москва: Педагогика, 1991. — 480 с.
3. Крайг Г. Психология развития. — Санкт-Петербург: Питер, 2000. — 992 с.
4. Немов Р.С. Психология: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. — Москва: Владос, 2003. — 688 с.

Date: 23rd May-2026

5. Эльконин Д.Б. Детская психология. — Москва: Академия, 2007. — 384 с.

International Conferences
Open Access | Scientific Online | Conference Proceedings

